

**BOSHLANG'ICH TA'LIMNING 3-SINFIDA UZUNLIK, MASSA VA VAQT  
BIRLIKLARINI O'QITISHNING METODIK XUSUSIYATLARI**

**Xudoyorova Jasmina Sheraliyevna**

*Samarqand davlat pedagogika instituti, Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi  
412-guruh talabasi*

**Norqulov Lutfullo Mamarajabovich**

*Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

**Annotatsiya:** *Ushbu maqolada 3-sinfda uzunlik, massa, vaqt birliklarini qanday qilib o'rgatish, ularni tushunishini osonlashtirish va kundalik hayotiy tajribalarga tayangan holda darso o'tish haqidagi bilimlar bayon etilgan.*

**Kalit so'zar:** *massa, vaqt, darsliklar, uzunlik birliklari, ko'rgazmalilik, ta'lim bosqichlari, massa birliklari, didaktiko yinlar, fanlararo bog'liqlik.*

**Аннотация:** *В данной статье освещаются вопросы преподавания единиц длины, массы и времени в 3-м классе, способы облегчения их понимания учащимися, а также организация уроков на основе повседневного жизненного опыта.*

**Ключевые слова:** *massa, время, учебники, единицы длины, наглядность, этапы обучения, единицы массы, дидактические игры, межпредметная связь.*

**Annotation:** *This article discusses methods of teaching units of length, mass, and time in the 3rd grade, ways to facilitate students' understanding, and approaches to conducting lessons based on everyday life experiences.*

**Keywords:** *mass, time, textbooks, units of length, visual aids, stages of education, units of mass, didactic games, interdisciplinary integration.*

Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'lchov birliklarini o'rgatish o'quvchilarning matematik tafakkurini, mantiqiy fikrlashini hamda kundalik hayotda zarur bo'ladigan amaliy ko'nikmalarini shakllantiradi. 3-sinfda bu mavzular yanada chuqurlashtirilib, birliklar orasidagi bog'lanish, ularni taqqoslash va amaliy masalalarda qo'llashga e'tibor qaratiladi.

Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'lchov birliklarini o'rgatish o'quvchilarning nafaqat matematik bilimlarini, balki kundalik hayotda zarur bo'ladigan amaliy ko'nikmalarini ham shakllantiradi. 3-sinfda uzunlik, massa va vaqt birliklari mavzusi avvalgi sinflarda olingan bilimlar asosida tizimli ravishda chuqurlashtiriladi. Bu jarayonda o'qituvchi o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olishi zarur.

Ko'rgazmalilik tamoyili asosiy o'rin tutadi. O'quvchilar abstrakt sonlarni emas, balki real buyumlarni o'lchash orqali tushunchani anglaydilar. Masalan, lineyka, metr lenta, o'lchov tasmasi kabi vositalardan foydalanish o'quvchilar uchun foydali hisoblanadi chunki ularning omgida tushuncha shakllanib boradi.

Tizimlilik va izchillik tamoyiliga ko'ra, kichik birliklardan katta birliklarga o'tish tavsiya etiladi. Avval santimetr va detsimetr, so'ng metr, undan keyin kilometr kabi tushunchalar tushuntirib o'tiladi.

Taqqoslash va tahlil qilish usuli orqali o'quvchilarda mantiqiy fikrlash rivojlanadi. Masalan, "Qaysi uzunroq: 3 metrmi yoki 250 santimetr?" kabi savollar berib bolalarni bilimi mustahkamlab boriladi.

**Massa** — bu jismdagi modda miqdorini ifodalovchi fizik kattalik. Agar ikkita buyumdan biri og'irroq bo'lsa, demak uning massasi kattaroq bo'ladi.

Masalan, 1 kg temir bilan 1 kg paxtaning massasi bir xil — 1 kilogramm, lekin ularning hajmi turlicha bo'ladi.

**Uzunlik** — bu jismlarning bir uchidan ikkinchi uchigacha bo'lgan masofa.

Masalan:

- Qalamning uzunligi
- Partaning uzunligi
- Sinf xonasining uzunligi

**Vaqt** — hodisalarning qachon sodir bo'lishini va qancha davom etishini bildiradigan kattalik.

Masalan:

- Dars 45 daqiqa davom etadi.
- Bir sutka 24 soat.
- Yoz fasli 3 oy davom etadi.

Boshlang'ich sinfo'quvchilari uchun bu mavzular biroz qiyinchilik tug'diradi. Boshlang'ich sinfo'qituvchisi esa bub u mavzularni sodda va tushunarli qilib o'tishi talab qilinadi. Darso'tish jarayonida bu mavzularni hayitij misollar va kundalik faoliyat orqati tushuntirilsa bu o'quvchilarni mavzuni tushunishi va mustahkamlashiga yordam beradi. o'quvchilarda kattalik tushunchasini shakllantirish zarur. Kattalik — bu jismlarning o'lchash mumkin bo'lgan xossasidir. Uzunlik jismlarning cho'zilganlik darajasini, massa jismlardagi modda miqdorini, vaqt esa hodisalarning davomiyligini bildiradi. Har bir kattalikni o'rgatishda ularning hayotij ahamiyati ochib beriladi.

3-sinfda uzunlik, massa va vaqt birliklarini o'rgatish jarayoni: nazariy tushuntirish, amaliy ko'rsatish, mustaqil mashqlar, masalalar yechish kabi bosqichlardan iborat bo'ladi.

### **Uzunlik birliklarini o'rgatish metodikasi**

3-sinfda o'quvchilar santimetr, detsimetr, metr, kilometr kabi birliklar bilan ishlashni mustahkamlaydilar.

Metodik xususiyatlari:

- Ko'rgazmalilik asosida tushuntirish
- Amaliy o'lchash ishlarini tashkil qilish
- Birliklar o'rtasidagi bog'lanishni ko'rsatish
- Hayotij vaziyatlarga bog'lash

Hayotij misollar:

- Sinf doskasining uzunligini metr bilan o'lchash
- O'quvchining bo'yini santimetrda aniqlash
- Maktabdan uyigacha bo'lgan masofani kilometr bilan ifodalash
- Partaning uzunligini lineyka yordamida o'lchash

Masalan, o'qituvchi savol beradi:

“Maktabdan stadiongacha 2 kilometr yo'l bo'lsa, bu necha metr bo'ladi?”

Shu orqali  $1 \text{ km} = 1000 \text{ m}$  tushunchasi mustahkamlanadi.

O'quvchilarga real buyumlarni o'lchash topshirig'i berilishi ularning qiziqishini oshiradi.

Uzunlikni o'rgatishda bolalar avvalo predmetlarni ko'z bilan chamalash va taqqoslashni o'rganadilar. Qaysi buyum uzunroq yoki qisqaroq ekanini aniqlash orqali ularda dastlabki tasavvur hosil qilinadi. Shundan so'ng o'lchash zaruriyati tushuntiriladi. o'lchash jarayonida chizg'ich, metr lenta kabi asboblarni ishlatish ko'nikmasi shakllantiriladi.

O'quvchilarga o'lchashning to'g'ri bajarilishi ko'rsatib beriladi: o'lchashni boshlanish nuqtasidan boshlash, asbobni siljitmaslik, natijani to'g'ri o'qish. Uzunlik birliklari orasidagi bog'lanishlar bosqichma-bosqich tushuntiriladi va amaliy mashqlar bilan mustahkamlanadi.

Massani o'rgatishda o'quvchilar turli jismlarni qo'lga olib, ularning og'ir yoki yengilligini sezish orqali dastlabki tasavvur hosil qiladilar. Shundan so'ng massa tushunchasi aniqroq izohlanadi. Tarozi yordamida o'lchash amaliy ko'rsatib beriladi.

- Bir dona olmaning massasi taxminan 200 gramm
- 1 kg shakar
- O'quvchining sumkasi necha kilogramm ekanligini aniqlash
- 500 gramm un va 1 kilogramm unni solishtirish

O'quvchilar tarozida predmetlarni tortish, natijani aniqlash va taqqoslashni o'rganadilar. Massa birliklari orasidagi bog'lanishlar tushuntiriladi va ularni aylantirishga doir mashqlar bajariladi.

Vaqtning o'rgatish boshqa kattaliklarga nisbatan murakkabroq hisoblanadi, chunki vaqtni bevosita ko'rib yoki ushlab bo'lmaydi. Shu sababli vaqt tushunchasi bolalarning kundalik hayoti bilan bog'lanadi: dars davomiyligi, tanaffus, hafta kunlari, fasllar.

Soat modeli yordamida vaqtni aniqlash o'rgatiladi. Soat strelkalarining vazifasi tushuntiriladi, vaqtni to'g'ri o'qish mashq qilinadi. Vaqt birliklari orasidagi bog'lanishlar ketma-ketlik asosida o'rgatiladi.

- Bir dars 45 daqiqa davom etadi
- 1 soat = 60 daqiqa
- 1 sutka = 24 soat
- Yangi yil 1-yanvarda boshlanadi
- Yozgi ta'til 3 oy davom etadi

**3-sinfda uzunlik, massa va vaqt birliklarini o'rgatishda quyidagi metodik tamoyillar muhim ahamiyatga ega:**

**Ko'rgazmalilik tamoyili** — real buyumlar va modellar orqali tushuntirish.

**Faollik tamoyili** — o'quvchilarni mustaqil o'lchash va tajriba qilishga jalb etish.

**Izchillik va tizimlilik** — birliklarni oddiydan murakkabga qarabo'rgatish.

**Hayot bilan bog'lash** — mavzuni kundalik hayot misollarida mustahkamlash.

**Fanlararo bog'lanish** — tabiatshunoslik, mehnat va boshqa fanlar bilan integratsiya qilish.

## **O'rgatishda qo'llaniladigan samarali metodlar**

— Amaliy mashg'ulotlar

— O'yinli topshiriqlar

— Savol-javob usuli

— Guruhda ishlash

— Muammoli vaziyat yaratish

Masalan, "Do'kon o'yini" orqali massa va pul birliklari, "Sayohat o'yini" orqali kilometr tushunchasi mustahkamlanadi.

Xulosa qilib aytganda, 3-sinfda uzunlik, massa va vaqt birliklarini o'rgatish o'quvchilarda kattaliklar haqidagi ilmiy tasavvurlarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda nazariy tushunchalar amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtiriladi, ya'ni o'quvchilarni o'lchash, taqqoslash, kuzatish va hisoblash orqali bilimlarni ongli ravishda o'zlashtiradilar. Uzunlik, massa va vaqt birliklarini o'rgatishda ko'rgazmalilik, izchillik, hayot bilan bog'lash va o'quvchilar faolligini ta'minlash asosiy metodik talablardan hisoblanadi. Har bir kattalikning mazmuni sodda va tushunarli tarzda ochib berilganda, o'quvchilarda mustahkam bilim, amaliy ko'nikma va malakalar shakllanadi.

Uzunlik, massa va vaqt birliklarini o'rgatishda asosiy e'tibor nazariy tushunchani hayotiy misollar bilan bog'lashga qaratiladi. O'quvchi real hayotda uchraydigan vaziyatlarni matematik ifodalashni o'rgansa, bilim yanada mustahkam bo'ladi. 3-sinfda bu mavzularni o'rgatish jarayoni ko'rgazmali, amaliy va interaktiv tashkil etilganda yuqori samaradorlikka erishiladi.

Shuningdek, bu mavzular o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini, aniqlik va tartiblilikka rioya qilishini, mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi. Natijada ular kundalik hayotda uchraydigan o'lchash va hisoblash jarayonlarini to'g'ri bajarishga o'rganadilar hamda matematik bilimlarni amaliyotda qo'llay olish darajasiga erishadilar.

## **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR**

1. O'zbekiston Respublikasi Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun "Matematika" o'quv dasturi – 3-sinf.

2. Sh. Jumayev. "Matematika darsliklari metodik qo'llanma" – Toshkent, 2018.

3. Qodirov. "Boshlang'ich sinflar fizika va matematikasi" – Toshkent, 2017.

4. M. Yoqubov. "Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun amaliy matematik qo'llanma" – Toshkent, 2016.

5. o'quvchilarga fizik va matematik tushunchalarni o'rgatish metodikasi bo'yicha maqolalar – ilmiy jurnallar, Toshkent, 2015–2020.

6. K. Karimov. "Boshlang'ich sinfdao'lchov birliklarinio'rgatish metodikasi" – Toshkent, 2019.